

IV.3

Poučevanje etike v študijskih programih Oddelka za psihologijo Fakultete za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije Univerze na Primorskem

Vlasta Novak Zabukovec
Tina Tinkara Peternej

Povzetek

V prispevku sta predstavljena poučevanje in učenje etike v okviru dodiplomskega ter podiplomskega študiju Biopsihologija in podiplomskega študija Psihologija na Univerzi na Primorskem. Poleg predmeta Etika in človečnost, ki se posodablja in se bo preimenoval v Etika v psihologiji in biopsihologiji, so etične vsebine integrirane v različne predmete. Velik del etičnih vsebin naslavlja raziskovalni predmeti in tisti, ki predstavljajo temelj psihološkemu testiranju. Etične vsebine so sistematično vključene v tri večja aplikativna področja, kjer študenti spoznajo kontekstualno dimenzijo etičnih dilem. Ker je poučevanje in učenje etike zasnovano interaktivno, imajo študenti veliko priložnosti, da spoznajo raznolike etične primere, jih analizirajo in poiščejo možne odgovore. V razpravah izostrijo svoje argumente in razvijejo kritično mišljenje. Tudi za pedagoške potrebe smo na oddelku za psihologijo ustanovili Komisijo za etiko raziskovanja, katere cilj je ozaveščati, razumeti in presojeti etične dileme pri raziskovalnem delu.

Novak Zabukovec, V., in Peternej, T. T. (2023). Poučevanje etike v študijskih programih Oddelka za psihologijo Fakultete za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije Univerze na Primorskem. V V. Poštuvan in M. Čerče (ur.), *Psiholog v dilemi: etične vsebine in etična zavest v praksi* (str. 565–572). Založba Univerze na Primorskem. <https://doi.org/10.26493/978-961-293-275-6.565-572>

Ključne besede: etična načela, poučevanje in učenje etike, vseživljenjsko izobraževanje, izkustveno učenje

Vključenost etike v študijske programe in posamezne predmete

Na oddelku za psihologijo Fakultete za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije Univerze na Primorskem (UP FAMNIT) sta poučevanje in učenje etike integrirana v izvajanje študijskega programa. Na začetku bova izpostavili ključne etične vsebine, v preglednici 1 pa so predstavljene etične vsebine pri posameznih predmetih oz. njihovih sklopih. Pri tem je treba poudariti, da so v predstavitev vključeni predmeti treh ključnih aplikativnih področij po EuroPsy, psihologija dela in organizacije, psihologija v vzgoji in izobraževanju ter zdravstvena in klinična psihologija. Temu so dodani predmeti, ki sodijo v kontekst raziskovanja. Tretja skupina izbranih predmetov pa so nekatere specifične vsebine, ki jih vključujemo v naš študijski program.

Na dodiplomski stopnji študija se študenti podrobneje seznani s temeljnimi etičnimi vsebinami. Pri predmetu Psihološki praktikum, katerega cilj je na izkustven način predstaviti osnovno raziskovalno delo na raznovrstnih področjih psihologije, študenti pripravijo načrt raziskave, ki ga preizkusijo v praksi. Tako razvijejo osnovne znanstveno-raziskovalne kompetence, hkrati pa razvijajo samoiniciativnost, kritično mišljenje, obvladovanje metodoloških načel, avtonomno strokovno presojo in etično razmišljanje. Pri tem predmetu je poseben poudarek na ozaveščanju etičnih načel v raziskovalnem procesu, prepoznavanju etičnih dilem in njihovem reševanju. Študenti spoznajo postopek seznanjanja udeležencev raziskave o njihovi vlogi, pravicah, ki jih imajo v raziskovalnem procesu, in možnostih predstavitve rezultatov. V povezavi z navedenim pripravijo primer obveščenega soglasja. Pri predmetih Psihološka diagnostika ter Psihologija dela in organizacije spoznajo etične vidike uporabe psiholoških pripomočkov, kot so vprašalniki, ocenjevalne lestvice in testi. Pripravijo načrt aplikacije, vrednotenja odgovorov, prikaza rezultatov in njihove interpretacije. Prav tako se naučijo pripraviti ustrezno poročilo, upoštevajoč etična načela predstavitve rezultatov tako strokovni kot laični javnosti. Pri predmetu Etika in človečnost¹ obravnavajo etiko s filozofske, sociološke, z biološke in s psihološke perspektive. Ker je izvajalcev pri tem predmetu več in zastopajo različne stroke, je ta predmet dober

1 V prihodnje se bo predmet imenoval Etika v psihologiji in biopsihologiji.

primer interdisciplinarnega povezovanja. Pri njem se sistematično seznanijo s *Kodeksom poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019), ki jim pomaga pri analizi realnih etičnih problemov. Študenti spoznajo tudi biološke podlage razpoloženja in vedenja, natančneje človekove moralnosti in etičnega delovanja. Izdelajo skupinske naloge, kjer po pregledu literature o izbranem raziskovalnem vprašanju predstavijo glavna spoznanja v obliki kratkega nastopa. Predlagane teme vključujejo razlike v empatiji med spoloma, vpliv vzgoje na razvoj občutka moralnosti, patologijo empatije, nevroetiko, prirojenost in pridobljenost sposobnosti moralnosti, tehnike krepitev empatije itd. Preučijo in poglobijo se lahko že predstavljene vsebine ali pa študenti izberejo tematiko, ki je zanimiva, pomembna in še ni bila obravnavana. Predmet je zasnovan interaktivno, kjer predstavljenim vsebinam sledijo posnetki, filmi, izbrani teksti, konkretni primeri in analize ter presoje posameznih primerov. Študenti opravijo tudi vrsto nalog, bodisi posamezno, v paru ali skupini. Temu sledi širša razprava v smislu prepoznavanja etičnih dilem, iskanja možnih rešitev, upoštevanja konteksta in kritičnega pogleda na izbrano rešitev.

Na podiplomski stopnji študija nadaljujemo s takšno prakso, kot sva jo opisali pri prvi stopnji, vendar etične vsebine obdelamo kompleksneje, bolj poglobljeno in specifičneje. Pri tem bi izpostavili predvsem naslednje predmete: Praktično usposabljanje v delovnem okolju, Magistrski seminar in Magistrsko delo. Pri prvem se študenti seznanijo z etičnimi dilemami in njihovim reševanjem v realni situaciji. Namen obvezne psihološke prakse je razvoj in uporaba psiholoških načel, znanja, modelov in metod na etičen ter znanstven način, da bi spodbujali razvoj, dobro počutje ter učinkovitost posameznikov, skupin, organizacij in družbe. Mentorji študijske prakse so usposobljeni za povezovanje teoretičnih in praktičnih spoznanj ter seznanjeni s kompetenčnim modelom EuroPsy. Slednji predstavlja dve skupini kompetenc, pomembnih za delo psihologa, primarne in usposobitvene kompetence. Primarne so značilne za psihološko vsebino prakse, usposobitvene pa se povezujejo z učinkovitim zagotavljanjem storitev. Študijska praksa je vsekakor priložnost za izpopolnjevanje teh kompetenc. V okviru predmeta Magistrski seminar, kjer študenti predstavijo dispozicije magistrskih nalog, je prav posebej izpostavljena vloga etike v raziskovanju. Z osnovami so se spoznali že na dodiplomski stopnji, pri tem predmetu pa morajo pripraviti vlogo za Komisijo za etiko raziskovanja na UP FAMNIT UP, katere nastanek in vloga bosta posebej predstavljena v nadaljevanju. Poleg predstavitve vsebine magistrskega dela je poseben del namenjen metodološkim etičnim

izzivom, kot so npr. pridobivanje, shranjevanje in obdelava podatkov. Opredeliti je treba tveganje v raziskovalnem procesu in podaljšano skrb za udeležence ter raziskovalce. Prav tako študenti razmišljajo o morebitnih objavah v strokovnem in znanstvenem tisku. Magistrsko delo pa je zaokrožena celota, kjer strnejo znanje in izkušnje, pridobljene v času študija, in pod vodstvom mentorja pripravijo samostojno empirično znanstveno-raziskovalno delo.

Preglednica 1: Pregled etičnih vsebin pri nekaterih izbranih predmetih²

Predmet	Vsebina
Raziskovalna metodologija v psihologiji	Temeljne vsebine o etiki v raziskovanju, zavedanje in razumevanje etičnih vprašanj pri psihološkem raziskovanju; nekatere pomanjkljivosti raziskav, člankov, eksperimentov iz preteklosti, zmote in napake pri interpretiranju/zaključevanju; ključna načela psihološke etike v načrtovanju raziskav
Psihološki praktikum	Obnovitev in poglobitev načel etike v raziskovanju, predstavitev delovanja etičnih komisij, seznanitev z obrazcem za vlogo, namenjeno Komisiji za etiko raziskovanja, spoznavanje smernic za pisanje vloge za etično presojo in za obveščeno soglasje; študenti oddajo vlogo za svojo raziskavo oddelčni Komisiji za etiko raziskovanja
Psihološka diagnostika	Obravnava <i>Mednarodnih smernic za uporabo testov</i> s poudarkom na etični uporabi psiholoških testov
Praktično usposabljanje v delovnem okolju	Analiza etičnih vidikov obvezne študijske prakse.
Zaključni seminar	Ključni etični problemi v raziskovanju: potvarjanje ali prirejanje rezultatov, kraja rezultatov in dela, »nemarno« delo, pristranska interpretacija rezultatov, apriorno zavračanje drugačnih teorij oz. izsledkov
Psihološko svetovanje	Spoznavanje etične drže svetovalcev in analiza konkretnih primerov; cilj je, da študenti spoznajo različne poglede pri konkretnem primeru in razumejo prisotnost etične dileme, saj na odločitve v svetovalnem procesu vpliva vrsta različnih dejavnikov

² Etične vsebine so, poleg avtoric prispevka, posredovale kolegice: Simona Gomboc, Vanja Gomboc, Vesna Jug, Katarina Kocbek, Urša Mars Bitenc, Tjaša Ogrizek, Vita Poštuvan in Maša Žvelc.

Predmet	Vsebina
Javno duševno zdravje	Etične dileme glede enakovredne obravnave vseh ljudi v okviru javnozdravstvenih intervencij, obravnava posameznikov iz ranljivih skupin, intervencije s področja duševnega zdravja z vidika obveščenega soglasja in prostovoljnega sodelovanja, problematika zavajanja, razvijanje kritičnega mišljenja glede etičnih dilem; etične dileme glede prisilne hospitalizacije ob samomorilnem vedenju; etične dileme glede količine informacij (npr. povedati sorodnikom, staršem, drugim organom), kadar prelomimo pravilo zaupnosti (skupaj z diskusijo, kdaj lahko to storimo); uporaba dokumentacije in njena vloga pri etičnem odločanju; etične dileme glede raziskovanja pri javnozdravstvenih intervencijah; izzivi udejstvovanja psihologov v medijih (smernice Evropske zveze psiholoških združenj (European Federation of Psychologists' Association – EFPA) o delovanju psihologov v medijih in smernice za odgovorno novinarsko poročanje o samomoru)
Uvod v klinično psihologijo in psihoterapijo Psihoterapija in psihoterapevtski pristopi	Spoznavanje kodeksov prakse psihologov in psihoterapevtov; etični vidiki psihoterapevtskega odnosa (varnost, dvojni odnosi, zaupnost, dogovori, držanje strokovnih meja); kršenje spolnih meja klientov; skrb za kompetentno in odgovorno delovanje (izpopolnjevanje, osebna terapija, supervizija, ocena usposobljenosti za sprejem določenih klientov v obravnavo); zaupnost in varovanje podatkov; etične dileme, etične kršitve in obravnava le-teh
Vedenjsko-kognitivna terapija	Problem prepoznave lastnih kompetenc pri svetovalnem delu (npr. do katere mere še obravnavati problem, kdaj vsebinsko zadeve presegajo terapevtovo znanje); problem dvojnih/multiplih odnosov v okviru terapevtskega dela; problem rušenja meja s strani svetovancev in kako terapevt vzpostavlja strokovni odnos ter ščiti tudi svojo integriteto; etične dileme v primeru, ko nimamo pristojnosti zadržati klienta v obravnavi (ne želi biti vključen v obravnavo ali napoten naprej), ima pa precej resne težave ali izkazuje dejavnike tveganja, da se bo razvila psihopatologija, vendar ker ni nevaren sebi ali drugim in ker trenutno relativno dobro funkcioniра, nimamo vzvodov za razkrivanje podatkov
Razvojna psihologija 1 in 2	Ključna načela psihološke etike v razvojnopsiholoških raziskavah; pomen soglasja udeležencev in/ali njihovih staršev/skrbnikov pri sodelovanju v praktičnih razvojnopsiholoških raziskavah; podrobna načela psihološke etike v razvojnopsihološki diagnostiki; pomen soglasja udeležencev in/ali njihovih staršev/skrbnikov pri sodelovanju v praktičnih razvojnopsiholoških preizkusih
Osnove pedagoške psihologije Pedagoška psihologija Šolska psihologija	Etična načela pri delu šolske svetovalne službe, kot je načelo prostovoljnega sodelovanja, pridobivanja ključnih informacij pri obravnavi primera; etični vidik posvetovanja; etični vidiki strokovne usposobljenosti v kontekstu vseživljenjskega učenja; etični vidiki povratne informacije različnim deležnikom v pedagoški situaciji

Predmet	Vsebina
Zdravstvena psihologija	Problemi družbene odgovornosti psihologov za zagotavljanje enakovrednih življenjskih pogojev za dostop do zdravstvenih storitev, zdravega življenjskega sloga in drugih ukrepov na področju psihologije zdravja; razumevanje informiranja širše javnosti o zdravstvenih problemih
Osnove psihologije dela in organizacije Kadrovska psihologija	Obravnava etičnih standardov pri testiranju: Evropski standardi za uporabo testov v psihologiji dela in organizacij EFPA in Evropske zveze za psihologijo dela in organizacij (European Test User Standards for Test Use in Work and Organizational Settings EFPA and European Association of Work and Organizational Psychology – EAWOP); etični kodeks v kontekstu psihologije dela in Ameriške psihološke zveze (American Psychological Association – APA)
Osnove biopsihologije	Načela etike v raziskovalnem delu, korektnost v znanosti in analiza primerov kršenja teh načel, vključujoč neetično delovanje pri znanstvenem poročanju (npr. članki)

Kot sva že omenili, smo na Oddelku za psihologijo UP FAMNIT leta 2020 ustanovili Komisijo za etiko raziskovanja, ki jo bova podrobneje predstavili, saj jo razumeva kot ključno sestavino študijskega procesa, ki omogoča povečanje občutljivosti za strokovne etične dileme in spodbuja razvoj kompetence za etično delovanje.

Komisija za etiko raziskovanja UP FAMNIT

Komisija za etiko raziskovanja (v nadaljevanju KER UP FAMNIT) Oddelka za psihologijo UP FAMNIT je bila ustanovljena z namenom zagotavljanja strokovne presoje etičnih vidikov psiholoških, biopsiholoških in interdisciplinarnih raziskav ter študentskih nalog, ki se izvajajo pod okriljem UP FAMNIT in Inštituta Andrej Marušič Univerze na Primorskem (v nadaljevanju UP IAM). Do ustanovitve ni delovala nobena podobna komisija, zato so bili predlogi raziskav po potrebi obravnavani s strani Komisije za medicinsko etiko Republike Slovenije.

Ustanovna seja KER je potekala 25. 5. 2020. Komisijo sestavlja pet članov z različnih področij delovanja: psihologije, biopsihologije, filozofije in sociologije. Deluje v skladu z ustavo in zakonodajo Republike Slovenije ter relevantnimi mednarodnimi dokumenti, kot je npr. *Meta-Code of Ethics* Evropskega združenja psihologov (European Federation of Psychologists' Associations, 2005). Obravnava predloge raziskav raziskovalcev, visokošolskih učiteljev, asistentov in študentov vseh smeri, ki potekajo v okviru Oddelka za psihologijo UP FAMNIT. V e-učilnici Oddelka

za psihologijo so dostopni poslovnik, obrazec za oddajo vloge, smernice za pripravo vloge in tudi dodatna pojasnila za vlagatelje. Poleg tega študenti pridobijo informacije za pripravo vloge pri predmetih Etika in človečnost dodiplomskega študija Biopsihologije ter Magistrski seminar na drugi stopnji študijskih programov Psihologija in Biopsihologija.

Postopek in obseg etične presoje sta prilagojena naravi raziskave. Vlogo običajno pregleda posamezen član, v kolikor je predlagana raziskava kompleksnejša, se vključi še ostale člane in po potrebi poišče tudi zunanje strokovno mnenje. Predlog raziskave se nato obravnava na seji, ki običajno poteka preko spletne platforme Zoom. Člani komisije so enakopravni in se soglasno odločajo ter oblikujejo končne sklepe. Komisija izda pozitivno mnenje o etični ustreznosti načrtovane raziskave ali poziv k dopolnitvi vloge. Dopolnjevanje vloge razumemo kot del pedagoškega procesa, saj je povratna informacija članov komisije konkreten prispevek k razumevanju in prepoznavanju etičnih dilem. Predlagatelj je o sklepu obveščen elektronsko. Dopolnjene vloge so obravnavane na naslednji seji, v kolikor so prejete pravočasno, v izjemnih primerih pa tudi dopisno. Komisija služi kot posvetovalno telo in poda zgolj mnenje o etični primernosti raziskave, ne predpisuje, potrjuje ali zavrača predlogov raziskav, prav tako samostojno ne opravlja nadzora ustreznosti izvedbe raziskovalnega dela.

Doslej je KER prejela in obravnavala:

- leto 2020: 28 vlog (17 magistrskih nalog, štirje študentski projekti, sedem projektov raziskovalcev),
- leto 2021: 14 vlog (sedem magistrskih nalog, dva študentska projekta, štirje projekti raziskovalcev, ena doktorska naloga),
- leto 2022: 16 vlog (15 magistrskih nalog, en projekt raziskovalcev).

V letu 2021 je bila na Univerzi na Primorskem ustanovljena Komisija UP za raziskave, ki vključujejo delo z ljudmi (KER UP FAMNIT), ki obravnava in izvaja presoje etične ustreznosti raziskav, ki vključujejo delo z ljudmi ali s sekundarnimi podatki, za obravnavo katerih pa niso pristojne republiške etične komisije. Tovrstno delo prispeva k učinkovitejšemu pregledu standardov etike v raziskovanju znotraj Univerze na Primorskem.

Glavni cilji KER UP FAMNIT so ozaveščati, izobraževati in vzgajati o etičnih vidikih raziskovanja ter prispevati k zagotavljanju dobrobiti vseh udeležencev v raziskovalnih projektih in širše skupnosti. Komisija spodbuja študente in raziskovalce k doslednemu upoštevanju etičnih

standardov, h konstruktivnemu naslavljanju izzivov ter k strokovnemu razvoju in h krepitvi kompetenc na področju etike, kar pomembno prispeva h kakovosti raziskovalnih del.

V študijskem letu 2023/24 načrtujemo potrditev in vpeljavo prenovljenega učnega načrta predmeta Etika v psihologiji in biopsihologiji s poudarkom na interdisciplinarnosti in interaktivnosti ter spodbujanju študentov k celostni obravnavi etičnih dilem in iskanju dolgoročnih rešitev. S podrobnejšim pregledom etičnih vsebin pri posameznih predmetih prav tako želimo poskrbeti, da se vsebine ne bi ponavljale, temveč dopolnjevale in nadgrajevale. V prihodnje se nadejamo še aktivnejšega sodelovanja študentov in sodelavcev pri pripravi ter udeležbi na dogodkih, namenjenih izobraževanju in izpopolnjevanju s področja etike. Oddelek stremi k zagotavljanju etične drže visokega standarda, tako naših študentov kot raziskovalcev.

Literatura

- European Federation of Psychologists' Associations. (2005). *Meta-code of ethics*.
- Društvo psihologov Slovenije. (2019). *Kodeks poklicne etike psihologov*.